

ja, on ipak nije »došao do uverenja da novi rezultati teorijskih istraživanja, koji su mu poznati, zahtevaju temeljnu reviziju teorijske koncepcije«. U tom smislu Popović je nastojao da izložena shvaćanja »dalje razvija i da ih potpuno i preciznije formuliše«. To je i okvir promjena sadržajne interpretacije problema u udžbeniku.

Prvo izdanje ove knjige imalo je u petom poglavlju odjeljak pod nazivom »*Ima li klasa u socijalizmu*«, opsega oko 14 stranica. Naslov odjeljka zadržan je i u ovom izdanju, ali je unesen novi sadržaj, odnosno dva potpuno nova odjeljka: »*Ima li klasa u socijalizmu*« i »*Društvena struktura i društvena svest slojeva u socijalizmu*«. U ovom, prvom, odjeljku Popović utvrđuje da postoje različite koncepcije o kriterijima klasnog razlikovanja i postojanja klasa u Jugoslaviji kao i u drugim socijalističkim zemljama (str. 212). Također govori o vrijednosti pojedinih kriterija klasnog razlikovanja za jugoslavensko društvo, polazeći od Lenjinovih i Marxovih kriterija. On smatra da Marxovo stanovište uvjetnog definiranja klase kao klase i neklase, izloženo u radu — *Osamnaesti brumaire Louisa Bonaparte*, »verovatno ima veću naučnu, pa i ideološku težinu«, iako je manje poznato. Upravo od tih Marxovih kriterija Popović polazi kada analizira slojnu strukturu našega društva. Budući da je naše društvo, kao prijelazno društvo, veoma dinamično i da postoje, kako stari tako i novi društveni procesi strukturiranja, to problem neke klase nije moguće svesti samo na jednu definiciju, već je potrebno »razviti integralnu teorijsku koncepciju koja će uključivati i dobru definiciju klase, ali odrediti i pojam sloja koji nema više sve odlike klase, ili barem njene najznačajnije osobine« (str. 216).

U odjeljku »*Društvena struktura i društvena svest slojeva u socijalizmu*«, autor izlaže teorijsko-hipotetički okvir za proučavanje društvene strukture, svijesti i vrijednosne orijentacije u našem društvu. U vezi s tim on uspoređuje dva modela socijalne strukture: model »čistog« socijalističkog društva i model stvarne socijalne strukture jugoslavenskog socijalizma. Na osnovi te usporedbe zaključuje o postojanju nesocijalističkih elemenata u našem društvu, s jedne strane i pojavu novih socijalističkih elemenata s druge strane, te potrebu primjene više kriterija u istraživanju slojne strukture našega društva (str.

227). Navodi također glavne slojeve, njihov položaj, vrijednosnu orijentaciju, te faktore koji utječu na osnovne interesne orijentacije.

Izmijenjeno i dopunjeno izdanje Popovićeve knjige pridonijelo je i njenoj kvaliteti i upotpunjavanju manjkavosti prethodnog izdanja.

Ivan Cifrić

Sreten Petrović

ESTETIKA I SOCIOLOGIJA
Uvod u savremenu sociologiju umetnosti

Velika edicija IDEJA, Beograd, 1975.,
308 stranica

Poslije dviju objavljenih knjiga: »Negativna estetika« i »Estetika i ideologija«, od čitalaca i kritike dobro primljenih, S. Petrović se evo javlja, u relativno kratkom vremenu, i svojom trećom knjigom »Estetika i sociologija« u kojoj WELTANSCHAUNG »posmatran u sociološkoj perspektivi, postaje za tu perspektivu bitnom dimenzijom umetničkog dela, dakle predmetom same sociologije umetnosti«.

Po mišljenju autora dva su osnovna problema suvremene sociologije umjetnosti: prvi je metodolojske a drugi teorijske naravi. Otuda je i knjiga sadržajno strukturirana u dva dijela: prvi pod naslovom »Metodološki problem sociologije umetnosti« a drugi pod naslovom »Teorijski problem sociologije umetnosti«. Knjiga ima ukupno jedanaest poglavlja iscrpnu bibliografiju te registar imena.

Zalažući se za jedinstvo predmetnog svijeta s jedne strane, a svjestan organičenih sposobnosti sociologije umjetnosti, s druge strane, autor smatra da sociologija umjetnosti može uspješno da ispituje posebne aspekte umetničkog djela »koji su relevantni za kulturno-istorijsko razumevanje umetnosti« (12). Za njega je ishodišni problem svake sociologije umjetnosti slijedeći: »Kako je moguće da dela koja su nastala kao produkti jedne ljudske aktivnosti u određenom vremenu i društvu i za određeno vreme i društvo nadžive svoju epohu i da se potpuno različitim epohama i društvima pojave iznova kao smisljena i izražajna? S druge strane ostaje i pitanje: na koji se način može da sazna

u nekom delu vreme i društvo koje ga je proizvelo« (16). S ovim u vezi zanimljivo je napomenuti i stajalište njemačkog sociologa umjetnosti Hanne Deinhard koja taj osnovni problem sociologije umjetnosti izražava proturječnim iskazima »Svako veliko umjetničko djelo je bezvremeno« i »Svako umjetničko djelo je izraz svoga vremena«.

U nastojanju da osvijetli ishodišni problem sociologije umjetnosti S. Petrović se poduzeo: da izloži genezu metodologijskog dualizma u suvremenoj sociologiji umjetnosti, da ukaže na njenu osnovnu slabost (mehanicističko shvaćanje odnosa društvo-umjetnost) zalažući se istovremeno za jednu kritičko-dijalektičku sociologiju umjetnosti koja je, po njegovom mišljenju, jedina u stanju da prevlada suprotnost mehanicistički shvaćene relacije društvo-umjetnost kao i metodologijski dualizam empirijske i realističke sociologije umjetnosti.

Analizirajući djelo Karla Mannheim, autor mu s pravom daje mjesto rodonačelnika u plejadi mislilaca, koji se zalažu za »unutarnje« i »vanjsko« promatranje duhovnih tvorevina, uključujući tu dakako i umjetnost, sve to zasnivajući na razlikama IDEJE i IDEOLOGIJE. Slabosti Mannheimove koncepcije umjetnosti, po autorovom mišljenju, jesu i osnovne slabosti dominirajućih metodologijskih orijentacija danas: empirijske i realističke sociologije umjetnosti. »Dok prva primenjuje pozitivan metod —metod prirodnih nauka — ne pitajući se o dubljem smislu umetnosti, po onom metafizičkom u njoj, o sistemu vrednosti koji se ovde pojavljuje, nego istražuje samo kauzalnu relaciju, delo — kao činjenicu, dok socijalni sistem interpretira kao njegov uzrok., druga primjenjuje realistički postupak — metod duhovno — istorijski nauka na taj način, što čitavo biće i najdublji smisao umetnosti izvodi iz »obuhvatnijeg totaliteta«, »pogleda na svet« ili »vizije sveta« (39).

U poglavlju »Empirijska sociologija umetnosti« težište je dato na ekspliciranju dviju njenih osnovnih teorija: fenomenalističke i funkcionalističke. Vrlo iscrpno su prezentirana učenja: Füge- na, Hausera, Löwenthala, Welleka, Warena, Neumanna, Peirsea, Deweya, Meada, Silbermanna, Spenglera, Schuckinga, Jausa, Escarpita, Zalamanskog i Lessinga. Poglavlje se završava kritičkim osvrtom na vrijednosti i slabosti empirijske sociologije umjetnosti.

»Realistička sociologija umetnosti« naslov je poglavlja koje se bavi analizom pravaca i teorija koje umjetničko djelo interpretiraju kao odraz realno već postojećih entiteta« (87). Dvije su osnovne teorije realističke sociologije umjetnosti: konceptualistička teorija (za govornici su joj: Egger, Blaukopf te nekoliko Wölfflin) i materijalistička teorija koja se pojavljuje u formi dvostrane analize i to kao:

I Socijalno — ontološka analiza umetničkog dela, koja se distingvira na: 1. sadržajno-metodološku orijentaciju (Lukács), 2. formalno-metodološku orijentaciju (kao genetički strukturalizam — Goldmann)

II Modalna analiza pojavljivanja socijalne istine u delu, koja obuhvata analizu: 1. istine ko totaliteta — afirmacije postojećeg (Lukács—Goldmann), 2. totaliteta kao neistine — negacije postojećeg (Adorno)« (94). I ovo poglavlje završava se kritičkim osvrtom autora.

U poglavlju »Ka prevladavanju metodološkog dualizma« prikazana su gledišta trojice autora (Memmi, Francastel, Duvignaud) koje nastoje da prevladavaju metodologijski dualizam empirijske i realističke sociologije umjetnosti, što će S. Petroviću poslužiti da stvori »osnovu za izlaganje Marxovog i Engelsevog doprinosa dijalektičkoj teoriji umetnosti« (135), o čemu piše u narednom poglavlju »Dijalektička sociologija umetnosti«. Prvi dio knjige završava se »novijim marxističkim prodorima« gdje autor pokušava izgraditi, uz pomoć Lukácsa, E. Fischera i Garaudya, most da bi prešao na drugu obalu u prostore »moderne, dijalektičko-kritičke sociologije umetnosti«. (199)

Drugi dio knjige »Teorijski problemi sociologije umetnosti ima za zadatak da osnovnu pretpostavku iz prvog dijela (prilaz umjetničkom djelu je mogućan) problematizira i od nje načini osnovu ispitivanja. Pored ovog gnoseološkog, autor odmah postavlja i ontološko pitanje: »kakve je biće umetnosti povodom koga se pitamo o mogućnosti njegova saznanja?« (215). Na oba pitanja on daje odgovor u poglavljima: »Osnovi dijalektičko-kritičke sociologije umetnosti«, »Osnovi socijalne ontologije umetnosti«, »Osnovi sociologije čina«. »Osnovi sociologije ukusa«, »Uz teoriju umetničke komunikacije« a završava »Pretpostavka sociološke kritike« što ukazuje na spremnost autora da ustvrdi kako je moguća jedna kritika sociološka umjet-

ničkog djela koja, istina, mora biti svjesna svojih granica, da kao i psihologijska kritika, interpretira koherenciju »samo jednog značenjskog sloja koji, možda, pretežno u nekim delovima (ali je struktura koherencije, kao logička struktura, u svim ista: i u etičkom, i u istorijskom i u socijalnom značenju« (308).

»Estetika i sociologija« S. Petrovića popunit će poveliku prazninu u domaćoj sociološkoj literaturi a njena namjena (djelomično i kao sveučilišnog udžbenika) za širi krug čitatelja ima i te kako opravdanja Panoramski rađena u prvom svom dijelu, sa svim osobinama pedagoški dobro priređene knjige, te problemski u drugom dijelu, uz dozu suzdržanosti od »velikih« zaključaka, čini se da je ova knjiga slika i prilika suvremene sociologije umjetnosti na čijim bojištima još traju prepucavanja. Otud je i sve-srdno preporučamo ne samo studentima nego i svima onim čitateljima koji se zanimaju za suvremena sociološka zbi-vanja.

Sava Bogdanović

Hannelore Hamel

ARBEITER SELBSTVEWALTUNG IN JUGOSLAWIEN

Ökonomische und wirtschaftliche
Probleme

Verlag C. H. BECK MÜNCHEN 1974,
178 + 33 stranice.

Već više godina Istraživački centar za uspoređivanje privrednih sistema upravljanja sveučilišta u Marburgu organizira znanstveni seminar u Radein-u (Južni Tirol) pod vodstvom profesora Dr. K. Pul Hansel-a, na kojem se obrađuju problemi normativno-teoretskih odredbi i uspoređivanja privrednih sistema.

1973. godine glavna tema tog seminara bila je »Socijalistička tržišna privreda Jugoslavije«. Tema se pokazala kao vrlo zanimljiv predmet analize, jer u odnosu na sistem centralizirane uprave i sistem slobodnog tržišta se decentraliziranim upravom privrednih procesa, predstavlja društveno-političku novost. O toj temi u knjizi »Radničko samoupravljanje u Jugoslaviji« objavljeno je osam radova s kojima su njihovi autori istupili na spomenutom znanstvenom skupu.

Tematika knjige stavlja u prvi plan one probleme, koji su u Jugoslaviji bili aktualni od uvođenja radničkog samoupravljanja 1950. godine i, prema navodu izdavača«, unatoč višestrukim reformama još uvijek su aktualni« (str. 10).

U prvom prilogu »Društveno-politička podloga socijalističke tržišne privrede Jugoslavije« autor Thomas Eger, govori o sistemu planiranja privrednih kretanja, o koncepciji vlasništva nad sredstvima za proizvodnju i ekonomskim odrednicama društvenog vlasništva, o oblicima poduzetništva, sistem cijena, o tržištu te o bankarskom sistemu. Autor navodi da se prilikom uvođenja sistema samoupravljanja nije moglo oslanjati niti na praktično iskustvo, niti na teoretski fundiranu koncepciju, tako da se nije moglo unaprijed s većom sigurnošću pretpostaviti djelovanje mnogih faktora u samome sistemu ili sa strane.

Drugi prilog (autor: Dieter Fuchs), pod naslovom: »Pojam i ekonomski sadržaj društvenog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju« tretira pojam društvenog vlasništva, praksu njegova postojanja dodirujući pitanje njegova korištenja, ovlaštenja raspolaganja, pitanje snošenja rizika i jamstva u odnosu na pojedinog radnika i ograničenja samoupravnih organa u procesu odlučivanja. Budući da je društveno vlasništvo shvaćeno pretežno kao socijalno-ekonomska kategorija, bilo je unešeno u Ustav od 1963. godine, da »nitko« nema pravo raspolaganja nad društvenim sredstvima za proizvodnju, što je u prošlosti izazivalo različite i sporne interpretacije.

U trećem prilogu autora Michael Hagemann govori o jugoslavenskom zakonu o poduzećima u odnosu na interese zaposlenih. Nakon što je izložio osnovne zakonske odredbe i vlastite aplikacije na njih, autor se dotiče pitanja raspodjele osobnih dohodaka i vrednovanja radnih rezultata. Tu je nešto jače zaoštreno pitanje: Kako se formira odnos »rada« i »kapitala«, kada se sukobe interesi zaposlenih i poduzeća kao takvog?

U daljnjem prilogu (autori: Werner Klein i Spiridon Paraskewopouls), pod naslovom: »Stavovi prema ekonomskoj teoriji poduzetništva u radničkom samoupravljanju« pišu da je ponašanje poduzeća u početku bilo orjentirano prvenstveno na praktična iskustva a krajem 50-tih godina počelo se i teoretski